

Ба Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-029-и
назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
(734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17)

Такризи

доктори илмҳои фалсафа Зоҳидов Очил Ҳоҷибоевич ба автореферати диссертатсияи Назар Муъмин Абдучалол “Адолати иҷтимоӣ дар назария ва амалияи ҳаёти ҷамъиятӣ” барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ

Рисолаи докторӣ ба мавзӯе бахшида шудааст, ки барои имрӯзаи ҳолати иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ҷомеаи мо хеле муҳим аст. Ин рисола на танҳо соф аҳамияти илмӣ дорад, ки дар ҷомеаи илмии Тоҷикистон ҳоло дуруст таҳқиқ нашудааст, новобаста аз он ки аз нигоҳи таърихи фалсафа омӯхта шудааст, балки боз аҳамияти сиёсӣ низ дорад. Муҳимияти мавзӯ доим дар маркази андешамандони ҷамаи давру замон буд ва беҳуда нест, ки мафҳуми адолатро бо сиёсати давлат ва сохтори ҷомеа дар ҷамаи нигоҳи андешамандони пештара дида мешуд. Дар рисола боби аввал махсус таҳлили таърихи фалсафаи назарияҳои адолат оварда шудаанд, ки новобаста аз камҳаҷмиаш нишон дода шудааст, ки масъалаи адолат на танҳо бо меъёрҳои иқтисодӣ, ки заминаи адолат шуморида мешавад, боз ба меъёрҳои сиёсӣ низ пайваст буда, барои татбиқ намудани адолати иҷтимоӣ давлат ҳамчун абзори асосӣ мешавад. Муаллиф эътироф менамояд, ки “танзими зиддиятҳои бунёдии иҷтимоӣ фақат дар ҳолате имконпазир мегардад, агар адолати иҷтимоӣ асос ва ҳадафи амалигардонии тағйироти системаи муносибатҳои ҷамъиятӣ дар ҷомеа бошад” (с.3 автореф.). Албатта бояд инро гуфт, ки меъёр ва санҷаи адолати иҷтимоӣ аз ҳуди муносибатҳои иҷтимоӣ ва сиёсии ҷомеа бармеояд ва намунаи “шаклҳои ҳаёти иҷтимоие, ки барои аксарияти мардум қобили қабул аст” (с.4. автореф.) бояд муайян карда шаванд. Ҷустуҷӯи чунин намунаҳои ҳаёти иҷтимоӣ барои ҷама давра мубрам ва актуалӣ аст ва бояд аз тарафи ҷамаи олимони ҷомеашинос ин мавзӯ ҷолиби пажӯҳиш гардад.

Барои омӯзиши адолати иҷтимоӣ дар назар дошт, ки шароити кунунии ҷомеаро доништан ва раванди татбиқи адолати иҷтимоиро иҷро намудан “асоси методологии таҳқиқот фаҳмиши материалистии ҳаёти иҷтимоӣ, ягонагии диалектикий равишҳои иҷтимоию фарҳангӣ ва муносибати системавӣ” (с.10 автореф.) бояд интихоб намуда шаванд. Аз ин ҷиҳат шароити иҷтимоӣ, ки аз тарафи ҷомеа ҳамчун беадолатӣ пазируфта мешавад, санҷаи адолати иҷтимоӣ аз ҳуди шароити иҷтимоӣ бармеояд, ки он реалии объективӣ аст. Инро қайд намуда, диссертант махсус ишора мекунад, ки “Татбиқи адолати иҷтимоӣ на

фақат аз идеал ва орзую ниятҳои неку бошукӯх, балки аз имкониятҳои объективии ҷомеа вобаста мебошад” (с.14 автореф). Барои адолати иҷтимоиро дар ҷомеа ворид намудан, бояд *андозаи* онро дуруст дарк намудан лозим аст, ки агар он вайрон карда шавад, пас он ба зиддиятҳои зиёди иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва иқтисодӣ меорад.

Агар сухан доир ба андозаи адолат равад, дар таърихи афкори сиёсӣ доир ба пайвасти баробарӣ ва нобаробарӣ сухан мерафт, ки инро чунин қайд мекунад: “Адолати иҷтимоӣ ҳамчун андозаи муайяни баробарӣ ва нобаробарӣ баромад мекунад, ки барои таъмини пешрафти иҷтимоӣ дар марҳалаи муайяни таърихи инсоният ба ҷамъият кифоя ва дастрас аст”(с.18. автореф.). Муаллиф дар бобҳои аввали рисола назарияҳои олимони гузаштаре таҳлил намуда адолати комилро дар назарияи марксизм мебинад: “Дар таълимоти К. Маркс, Ф. Энгелс ва В. И. Ленин коммунизм ҳамчун ифодашавии комили адолати иҷтимоӣ тасвир карда мешавад”(с.24 автореф.). Нигоҳи марксизм доир ба коммунизм утопия менамуд, аммо Энгелс ишора мекард, ки коммунизм идеал нею, балки раванди сиёсӣ ва иҷтимоӣ буда, роҳи беҳтар намудани ҳаёти мардум шуморида мешуд. Дар ин маврид бояд қайд кард, ки назарияи марксизм бештар ба адолати иҷтимоӣ ҳамчун миёнаи тиллоӣ мувофиқ аст. Дар заминаи чунин андеша назарияи адолат, ки аз тарафи Ч.Роулз ифода мегардад, пайвасти ду услуби адолати иҷтимоиро пешкаш мешавад, ки дар якҷоягӣ он низ ба миёнаи тиллоӣ монанд мешавад.

Дар бобҳои дуюми рисола диссертант доир ба адолати иҷтимоӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ сухан меронад ва масъалаҳое, ки дар ин сатҳи муносибатҳои байналмилалӣ ҳастанд, ҷолиби таваҷҷӯҳ мебошад. Хусусан дар ин маврид доир ба нобаробарии ҷаҳонӣ сухан меравад, ки давлатҳои пешрафта дигар давлатҳоро зерӣ истисмор нигоҳ медоранд. Нобаробарии иҷтимоӣ, ки дар сатҳи ҷаҳонӣ мебошад, муаллиф ҳамчун ноадолатӣ баҳогузори менамояд. Барои бартараф намудани чунин беадолатӣ бояд як чанд масъалаҳои муҳимро давлатҳои пасмонда ҳал намоянд, ки инҳо “мутамаказонидани сармояи инсонӣ, паст кардани сатҳи бекорӣ ва камбизоатӣ, рушди системаи тандурустӣ, маориф ва илм, ҳифзи муҳити зист, баланд бардоштани нақши инсон дар таҳия ва татбиқи стратегияҳои иқтисодӣ, мусоидат ба интишори дониши илмӣ ва техникаӣ ва баланд бардоштани сатҳи маълумотнокии кормандон ва ғ” (с.27 автореф.). Бинобар ин бидуни дарки хусусияти равандҳои ҷаҳонишавӣ масъалаҳои адолати иҷтимоиро ҳал кардан мушкил аст, мешуморад муаллиф (нигаред:с.27 автореф.).

Барои адолати иҷтимоӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ пойдор гаштанаш лозим доништа мешавад, ки абаркудратҳо давлатҳои пасмондари истисмор накунад, омилҳои зарурӣ бояд дошта бошад ва яке аз ин намуди омилҳо муаллиф дар оромӣ ва сулҳ мебинад. “Рушди босубот бидуни тақсмоти одилонаи неъматҳои истеҳсолшуда ва захираҳои табиӣ дар байни ҳамаи аъзоёни ҷомеа ғайриимкон аст” (с.29 автореф). Лекин давлатҳои абаркудрат муносибатҳои байналмиллиро ба чунин намуд оварданд, ки онҳо манфиатҳои худро ҳимоя карда, дигар давлатҳоро барои ҳадафҳои худ истифода мекунанд. Хусусан ин намуди истисморро ба давлатҳои захираи ашёи хом табдил додани давлатҳои майда мебошад. Албатта рушди босубот омили густариши давлат мебошад, аммо барои густариши комилро ба даст овардан бояд роҳбарони давлат на барои манбаи ашёи хом шудан кӯшиш намоянд, балки барои ба иқтисодиёти ҷомеаи технологӣ ва иттилоотӣ равона шудан саъю кӯшиш намоянд. Дар ин ҳолат давлатҳо аз ҳолати пасти иқтисодӣ берун рафта, сохтори давлати худро мустаҳкам, сатҳи зиндагии мардумро баланд мегардонад, аз ҷаҳони сеюм ба ҷаҳони якум мегузарад, чи тавре ки Ли Куан Ю, сарвазири Сингапур мегуфт.

Раванди ҷаҳонишавӣ бо паҳн шудани технологияҳои пешсаф, интернет, компютерҳо ва роботҳоро дар системаи идораи давлат, ҷомеа, корхонаҳо боис гардонд, ки арзишҳои Ғарб ва Шарқ бо ҳам омехта шуда, як зинаи нав барои давлатҳои Шарқ гардад ва мисоли айёни ин равандро дар густариши Чопон, Тайван, Сингапур, Кореяи Ҷанубӣ, Гонконг, Чин дар бистасоли охир дида метавонем, ки доир ба тамаддуни Ғарбро азхуд намудаанд. Бинобар ин агар муаллиф қайд намояд, ки “Мушкилоти асосӣ аз он иборат аст, ки ҷаҳони Ғарб барои паҳн кардани арзишҳои тамаддунии худ ба ҷаҳони ғайриғарбӣ кӯшиш дорад ва ин боиси муқовимати амиқ дар арсаи ҷаҳонӣ гаштааст” (с.30 автореф), дар асл чунин мушкилот аз тамаддуни Ғарб намеояд, балки аз нодуруст идора кардани давлат бармеояд, ки сарварони давлат ноқомии худро бо ғарбсизӣ пинҳон мекунанд ва дар натиҷа ба доми давлатҳои абаркудрат меафтанду соҳибхитиёрии худро гум карда, ба ҳолати мустамликаӣ нав дохил мешаванд. Бинобар ин беадолатии иҷтимоӣ дар арсаи ҷаҳонӣ бештар аз заминаҳои иқтисодӣ бармеояд, ки агар сарварон манфиати давлат ва мардумро дар аввал гузошта, манфиатҳои шахсӣ ва гурӯҳиро дар ҷойи дуҷум гузоранд, пас давлати бузург ва густаришёфта мегарданд.

Боби сеюми рисола бахшида ба самтҳои татбиқи принципҳои адолати иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Муаллиф дар ин боб аввал таърихи давраи Тоҷикистони Шӯравиро таҳлил намуда, нишонаҳои мусбӣи ин соҳти иҷтимоиро нишон медиҳад. Ба хусус “бештар кардани муносибатҳои

таксимотӣ дар соҳаи меҳнат, афзоиши музди меҳнат, таъмини дастрасии баробар ба таҳсилот, хизматрасониҳои тиббӣ ва иҷтимоии ройгон нигаронида шуда буд”(с.32 автореф.) ва боз мефазояд, ки маҳз ин нишондодҳо мавриди танқид қарор мегиранд. Муаллиф бештар таъкид менамояд, ки дар системаи сотсиалистӣ “формулаи адолати иҷтимоӣ ба принципи асосии сотсиализм – «аз ҳар кас мувофиқи қобилияташ, ба ҳар кас мувофиқи меҳнаташ» асос меёфт ва маҷбур мекард, ки то дараҷае фарқияти саҳмгузори меҳнатӣ ба инобат гирифта шавад”(с.32. автореф). Ҳол он ки заминаи вайроншавии чунин намуди системаи ҷомеа аз баробаркунӣ ва якхелагардонӣ бар намеояд, чунки ҳуди принципи сотсиализм доир ба услуби меҳнат сухан мebarад, ки нобаробариро дар назар дошт. Ҳар кас вобаста ба меҳнаташ ва саҳми гузоштааш ба неъматӣ ҷомеа дастрас мешуд, ки худаш ба нобаробарӣ меоварад. Шикасти шӯравӣ на дар баробаркунӣ ва якхелакардани мардум мебошад, балки ҳангоми ба бӯҳрони шадиди иқтисодии ҷаҳонӣ бархӯрдан сиёсатмадорони ноӯҳдабаро идора карда натавониста, давлатро вайрон мекунанд.

Пас аз пошхӯрии давлати Шӯравӣ Тоҷикистон ба як вартаи шадиди сиёсӣ ва иқтисодӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоӣ ворид мегардад, ки ба шакли пешинаи давлатдорӣ дигар баргашта намешавад. Зарур мешавад, ки истиқлолияти давлатӣ бояд барқарор карда шавад ва аксарияти мардум адолати иҷтимоиро бо истиқлолияти давлатӣ пайваст мекунанд ва муаллиф онро ишора мекунад. “Ҳукумати мамлакат аз оғози даврони истиқлолият то кунун дар роҳи бунёди давлати иҷтимоӣ ноил шудааст, заминаи воқеиро барои ташаккули сиёсати созандаи иҷтимоие, ки инсонро дар маркази таваҷҷуҳ қарор медиҳад, фароҳам оварда тавонист” (с.34 автореф.). Аз саршавии солшумории ҳазорсолаи дуюми мелодӣ дар назди давлат ва мардуми Тоҷикистон масъалаҳои мушкиле пайдо мешаванд, ки аз ҳалли ин масъалаҳо адолати иҷтимоӣ дар ҷомеа барпо мегардад ва муаллифи рисола чунин масъалаҳоро номбар мекунад: сатҳи камбизоатӣ, муҳочирати меҳнатӣ, пасмони иқтисодиёт, бекорӣ, бештар намудани системаи тандурустӣ ва ҳоказоҳо. Умуман дар назди давлати соҳибистиёр масъалаи барпо намудани давлати иҷтимоӣ меистод, ки дар Сарқонуни Ҷумҳурӣ ифода ёфта буд. Ҳангоми пазируфтани «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» фаъолияти ҳукумат ба он равона карда мешавад, ки системаи нави иқтисодӣ ворид карда шавад, ки Тоҷикистон ба давлати саноатӣ табдил гардад. Аммо дар зербоби сеюм диссертант қайд мекунад, ки “ҳифзи иҷтимоӣ ва ҷустуҷӯи роҳҳои самараноки татбиқи ҳадафҳои он яке аз масъалаҳои калидии ҷомеаи Тоҷикистон ба ҳисоб меравад”(с.35 автореф.), ки дар натиҷа адолати иҷтимоӣ

мустаҳкам ва пурзӯр карда шуда, нобаробарии иҷтимоӣ камтар мегардад. Ҳифзи иҷтимоӣ дар асл як кӯмаки давлат ба сокинони камбизоати ҷомеа ба шумор меравад, дар давлатҳои пешрафтаи аврупоӣ инро дида мешавад. Аммо чунин роҳ кифоя нест, чунки роҳи калидии ҳифзи иҷтимоӣ бо кор таъмин намудани бекорон, маоши баланд ба даст овардан, густариши саноат, нишондодҳои маҷмӯи маҳсулотӣ дохилӣ, қобилияти харидории мардум, пурзӯртар намудани принципҳои давлатдорӣ демократӣ, коҳиш додани ғасод ва фосикон, барпо намудани интиҳоботи дар асл демократӣ, барпо намудани сатҳи миёнаҳолон вобаста ба андозаи ҷаҳонӣ, ки дар замони имрӯза меъёрҳои асосии давлати иҷтимоӣ ва демократӣ ба шумор меравад. Маҳз чунин намуди давлатро на танҳо Арасту, балки Маркс ва андешаманди садаи XX-и амрикоӣ Љон Роулз дар асари “Моҳияти адолат” пешниҳод мекунад.

Новобаста та корҳои азиме, ки ба сомон расонида шудаанд, доир ба як чанд нуктаҳо эродҳои худро ифода намоям:

1. Адолатро бо баробарӣ пайваст намудан як анъанаи бузурги фалсафаи таърих ва сиёсатшиносӣ аст, ки муаллиф, аз назари мо, бештар чунин назарияро пайравӣ кардааст, аммо нобаробарӣ, миёнаи тиллоӣ низ намудҳои услуби адолат шуморида мешавад. Аз ин лиҳоз, барои боз ҳам ғанитар гардидани мазмуни рисола бояд муаллиф ба ин паҳлуӣ мавзӯи адолат низ тавачҷуҳи лозима зоҳир менамуд.

2. Адолати иҷтимоӣ андозаи муайян дошта, барои онро дарёфт намудан нишондиҳандаҳои иқтисодиро бештар ба инобат гирифта мешавад, ки ин тарафи мавзӯ дар рисола бештар ишора карда мешавад, аммо агар дар зербоби алоҳида маҳсус таҳқиқ карда мешуд, беҳтар мебуд.

3. Дар таълимотҳои олимони фалсафаи сиёсии имрӯза доир ба давлати иҷтимоӣ бештар “ҷомеаи миёнаҳолон”-ро дар назар доранд, ки дар Аврупо ва Амрико, давлатҳои Скандинавия дида мешавад ва дар он ҷо зуҳури адолати иҷтимоӣ бештар дида мешавад. Барои пайдоргардони адолати иҷтимоӣ дар давлати Тоҷикистон бояд ҷомеаи миёнаҳолонро ташшақкул додан лозим аст, ки он танҳо бо воситаи густариши иқтисодӣ ба даст оварда мешавад ва шартӣ барпо шудани чунин ҷомеа дар густариши демократия мебошад.

4. Ҳифзи иҷтимоии аҳоли яке аз воситаҳои давлатҳои иҷтимоӣ ба шумор меравад, аммо барои кӯмакҳои молиявӣ расонидан иқтисодиёти пешрафта зарур аст, ки он сатҳи камбизоатро коҳиш медиҳад ва аксарияти мардумро дар ин ҷомеа миёнаҳол мегардонад. Бинобар ин ҳифзи иҷтимоии камбизоатон аз кам будани ҷои корӣ, паст будани маош тақозо мешавад, ки натиҷаи рушдҳои сусти иқтисодиёт аст.

5. Барои сохтани ҷомеаи иҷтимоӣ ва тантанаи адолати иҷтимоӣ дар ҷомеа бояд сарварони давлат ба густариши иқтисодиёт, иҷтимоиёт, фарҳанг ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардуми худ бикӯшанд, чунки адолати иҷтимоӣ дар муносибатҳои иҷтимоӣ зухур меёбад ва мавқеи роҳбари давлат дар танзиму идораи он хеле баланд мебошад, то ки ҷомеа аз “ҷаҳони сеюм ба ҷаҳони якӯм” бароварда шавад.

Чунин нуктаҳо арзиши илмии рисолаи доктории Назар Муъмин Абдучалолро асло паст намегардонанд, балки барои аниқ ва равшан гардонидани баъзе аз паҳлӯҳои таҳқиқоти мавзӯӣ кӯмак мерасонанд.

Аз мазмуни автореферат бармеояд, ки рисолаи доктории пешниҳодшуда таҳқиқоти мустақилонаи илмии олим буда, аз тарафи ӯ корҳои зиёд анҷом дода шудаанд. Дар асоси шиносӣ бо автореферати рисолаи илмӣ метавон гуфт, ки диссертатсияи доктории Назар Муъмин Абдучалол дар мавзӯи “Адолати иҷтимоӣ дар назария ва амалияи ҳаёти ҷамъиятӣ” барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ мазмуни баланд дошта, ба талаботи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ мебошад.

Доктори илмҳои фалсафа, профессори
кафедраи фанҳои ҷамъиятии
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес
ва сиёсати Тоҷикистон

Зоҳидов О. Ҳ.

Суроға: 735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Хучанд, 17 мкр-н., хонаи 1.
Тел.: (+992) 927203047
Почтаи электронӣ: ochilzohidov@gmail.com

Имзои профессор Зоҳидов О.Ҳ.-ро
тасдиқ менамоям:
Сардори раёсати кадрҳо
ва корҳои махсуси ДДҲБСТ

Мирпоччоев И. Ҳ.

24.08.2024